

Interkulturalitet och undervisning

Helena Hill

Interkulturalitet – historia och bakgrund

Läroutbildningen vid Södertörns högskola har två profiler, bildning och interkulturalitet. Det är den senare som står i fokus i denna antologi som innehåller bidrag skrivna av lärare och forskare verksamma på läroutbildningen vid Södertörn högskola. Läroutbildningens båda profiler ligger i linje med Södertörns högskolas övergripande profiler mångkultur, mångvetenskap och medborgerlig bildning. På läroutbildningen är det dock begreppet ”interkulturalitet” istället för ”mångkultur” som används. Detta för att förtydliga att fokus ligger på de förändringsprocesser och interaktioner som sker mellan olika individer, kulturer och grupper, det vill säga det som undervisning och utbildning i hög grad handlar om. När profilen infördes låg fokus framförallt på att skapa likvärdiga möjligheter för alla studenter oberoende av bakgrund och tidigare erfarenheter och därigenom bidra till att alla studenter skulle kunna utbildas på samma villkor. Sedan dess har profilen och dess inriktning utvecklats och breddats. Interkulturalitet på läroutbildningen handlar idag om att alla studenter oavsett bakgrund, som exempelvis etnisk härkomst, religion, sexuell läggning, funktionsvariationer eller kön, ska ges lika villkor och möjligheter men också om att ge studenterna kunskap om, samt pedagogiska verktyg för att hantera de interkulturella situationer de kommer att möta i sin yrkesverksamhet (Södertörns högskola 2017).

Begreppen interkulturalitet och interkulturell undervisning har, som vi kan se i David Östlunds kapitel i denna antologi, en lång historia och har använts för att uttrycka en önskan om samarbete och ömsesidigt utbyte mellan olika kulturer. ”Kultur” har då framförallt förståtts som etnisk härkomst eller nationell tillhörighet (Eriksen 1993). Interkulturalitet har beskrivits som det som sker genom ömsesidiga relationer och utbyte mellan

kulturer, till skillnad från mångkulturalitet, som snarast har betecknat ett tillstånd, där kulturer anses existera sida vid sida (tex Goldstein-Kyaga, Borgström & Hübinette 2016; Lorentz 2013; de los Reyes & Martinsson 2005). Både Unesco och Europarådet har i flera rapporter sedan 1970-talet och framåt lyft fram interkulturalitet som betydelsefullt för utbildningssystemet och för främjandet av demokrati, mänskliga rättigheter, fred och samarbete mellan länder. Interkulturell undervisning har setts som ett sätt att verka för ömsesidigt utbyte och förståelse mellan kulturer och därmed som en möjlighet att komma till rätta med problem som rasism, segregation och diskriminering (Lorentz 2013). 1983 föreslog språk- och kulturarvsutredningens betänkande *Olika ursprung – gemenskap i Sverige* (SOU 1983:57) att all undervisning i den svenska skolan skulle bedrivas med grund i interkulturalitet och 1985 tog regeringen beslut om detta (Eklund 2003). I Unescos senaste rapport om interkulturell undervisning betonas att interkulturell pedagogik inte kan eller bör vara något som läggs ovanpå en redan existerande undervisning eller något som endast berör minoritetsgrupper, vilket Unesco påpekar har skett alltför ofta. Interkulturalitet bör istället integreras i hela utbildningen och genomsyra läroplan, undervisning, läromedel och beslutprocesser (Unesco 2006).

Kritiska invändningar

Flera kritiska invändningar mot förståelsen och användningen av såväl interkulturalitet som mångkultur och mångfald har lyfts fram. Användningen av begreppen mångkultur och mångfald har kritiserats för att bidra till en förståelse av kulturer som varande statiska entiteter som existerar sida vid sida. Därmed riskerar individer att länkas till en kultur de kanske inte känner igen och aldrig har uppfattat sig som en del av. Kulturbegreppet tar då inte hänsyn till kulturella hybrider och kultur förstås som något en person eller grupp ”har” eller ”bär med sig”, istället för att betraktas som föränderligt och som något som skapas och återskapas i samspel med omgivningen (Ahmed 2012; Lentin 2005; de los Reyes & Martinsson 2005; Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999). Benedict Anderssons (1994) uttalande om att nationalitet är en ”föreställd gemenskap”, där nationens invånare aldrig kommer att ha någon verklig gemenskap kan således användas om kulturbegreppet, där en föreställd likhet inom en kultur ofta överskuggat olikheter och förändringar inom densamma.

Interkulturalitet har ibland setts som en lösning på den kritik som riktats mot användningen av mångkultur. Genom att interkulturalitet belyser processer och interaktioner mellan kulturer har forskare menat att förståelsen

av ett mångkulturellt samhälle som ett samhälle där kulturer existerar sida vid sida men aldrig behöver mötas överskrids. Men även med en sådan förståelse kan kulturer förstås som statiska och essentiella entiteter vilka tillskrivs vissa egenskaper. Robert Aman (2014) visar i sin avhandling *Impossible Interculturality? Education and the Colonial Difference in a Multicultural World* på flera problematiska aspekter i förståelsen av interkulturalitet. Aman diskuterar exempelvis hur västerländska författare i hög grad refererar till just västerländsk litteratur och kontext när interkulturalitet diskuteras och att det därmed finns en risk för att reproducera postkoloniala strukturer. Såväl Aman (2017; 2014) som Alana Lentin (2005) diskuterar hur interkulturalitet på så sätt kan ses som endast ett nytt sätt att tala om "ras". Lentin (2005) menar att "multiculturalism" och "interculturalism" bara är två olika sätt att tala om samma sak och att inget av begreppen har löst det problem de varit avsedda att lösa, vilket enligt Lentin, beror på en fortsatt essentialisering av såväl "ras" som "kultur". Andra har menat att "interkulturell pedagogik" i praktiken alltför ofta baseras på "försök att göra gott" (på eng: "attempts to 'do good'", Gundara & Portera 2008, s. 4), och att det därför finns behov av att utveckla och nyansera begreppet med hjälp av vetenskapligt grundade teoretiska och empiriska studier. Gundara och Portera (2008) efterlyser därför tvärdisciplinära studier som kan adressera en rad olika perspektiv på interkulturalitet. Aman (2014) riktar liknande kritik mot den svenska litteraturen om interkulturalitet som han menar i allt för stor utsträckning tar utgångspunkt i ett normativt perspektiv som fokuserar på hur interkulturalitet kan implementeras i undervisningen och därmed saknar ett kritiskt förhållningssätt till begreppet.

Ytterligare kritik har handlat om att interkulturalitet, såväl som mångkulturalitet, inte tar tillräcklig hänsyn till eller uppmärksammar maktrelationer mellan grupper och individer. När interkulturalitet har använts har det inte alltid framkommit att kulturer sällan är jämlika och att de nästan alltid präglats av majoritetskulturens företräde och maktposition (Goldstein-Kyaga, Borgström & Hübinette 2016; de los Reyes & Martinsson 2005). Andra invändningar är att grupper och kulturers maktvillkor i hög grad är beroende av en rad andra faktorer än etnisk härkomst och nationalitet och att ett intersektionellt perspektiv på grupper villkor därför måste anammas (de los Reyes & Mulinari 2005). Det finns ett behov av att förstå "kultur" i en bred bemärkelse och inte enbart som en beteckning på etniska eller nationella grupper. Interkulturalitet kan då även handla om " [...] olika typer av gemensamma synsätt och erfarenheter, som kan uppkomma utifrån genus, ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning, klasstillhörighet

med mera” (Goldstein-Kyaga, Borgström & Hübinette 2016, s. 9). Andra hävdar vikten av att inte enbart tala om ”möten” utan att interkulturalitet måste handla om att skapa nya normer för vad som uppfattas som normalt och inte. För att kunna utmana ojämlika maktvillkor mellan grupper måste dessa villkor belysas (se till exempel den inledande berättelsen i Elisabet Langmanns kapitel i denna antologi). Farhad Jahanmahan (2016) understryker att fokus i interkulturalitet måste ligga på bemötande, förhållningsätt och samspel mellan lärare och elev.

Interkulturalitet på Södertörns högskolas lärarutbildning

Det finns alltså flera invändningar mot begreppet interkulturalitet. På lärarutbildningen vid Södertörns högskola har dessa kritiska invändningar lett till en diskussion om huruvida begreppet interkulturalitet är användbart eller inte och om det finns bättre begrepp för att beskriva det utbildningen vill åstadkomma. Slutsatsen har blivit att begreppet, trots viktiga kritiska invändningar, har något att tillföra utbildningen. Lärarutbildningen vid Södertörns högskola har därför antagit ett ”profildokument” som anger riktningen på arbetet med interkulturalitet (Södertörns högskola 2017). Detta profildokument har också legat till grund för de diskussioner som förs i flera av texterna i denna antologi. I dokumentet beskrivs att interkulturalitet vid Södertörns högskolas lärarutbildning innebär att innehåll och förhållningsätt i utbildningarna ska möjliggöra för studenterna att kontinuerlig lära sig om och kritiskt granska interkulturella frågor i samtid och historia. Det innebär vidare att studenterna ska få med sig en rad pedagogiska verktyg för att själva kunna bedriva interkulturell undervisning och att lärarutbildningen fortlöpande arbetar med att utforma utbildningarna utifrån ett fokus på interkulturella perspektiv och frågor. Tanken är att det ska vara ett levande dokument som utvecklas och revideras i relation till de diskussioner som förs på lärarutbildningen vid högskolan.

Ett centralt antagande i profildokumentet är att grupperns olika maktvillkor är viktiga att uppmärksamma och att kultur är något föränderligt och formbart som utvecklas i relation med omgivande kontext. Likaså tar dokumentet utgångspunkt i en bred syn på kultur och i synen på att interkulturalitet berör grupper och individer med en rad olika erfarenheter, bakgrunder och sociala kategoriseringar baserade på bland annat kön, genus, sexualitet, funktionalitet, etnicitet och religion. Dessa olika grupper och kulturer antas dock inte ha samma villkor eller maktrelationer eller ens samma krav på likvärdighet (Södertörns högskola 2017; jmf de los Reyes & Mulinari 2005).

Synen på interkulturalitet tar vidare utgångspunkt i en önskan om acceptans, respekt och lika villkor och möjligheter mellan grupper och individer.

Mångkultur eller mångfald betraktas inte heller som ett sentida eller nytt fenomen. Istället tas utgångspunkten i en förståelse av att det svenska samhället och skolan och förskolan alltid har inrymt människor med olika bakgrund och erfarenheter såväl som människor med olika sociala och kulturella villkor. Eftersom förskolan och skolan är platser där sociala, etiska och politiska relationer såväl som normerande praktiker och maktrelationer hela tiden skapas, utmanas och omformas kan interkulturalitet och interkulturella frågor sägas tillhöra lärarprofessionens centrala kunskapsområde (Södertörns högskola 2017; jmf Elisabet Langmanns kapitel i denna antologi). Lärarutbildningens interkulturella profil lyfter därmed både fram de grundläggande frågeställningar som lärare historiskt har ställts inför och de specifika samtida pedagogiska utmaningar som lärare står inför idag. Å ena sidan tillhör alltså interkulturalitet och interkulturell undervisning ”det som historiskt utgör lärarprofessionens hjärta” genom att beröra frågor om hur ett samhälles kulturarv överförs och förnyas från en generation till en annan samt hur människan blir till som samhälls- och kulturvarelse genom att delta i olika undervisnings- och utbildningsprocesser (Södertörns högskola 2017, s. 1). Interkulturella frågor handlar då om de utmaningar som varje lärare ställs inför, som exempelvis relationen mellan fostran och frihet, mellan kollektivet och individen, mellan det universella och det partikulära, mellan vad som är och inte är förhandlingsbart och mellan pedagogiskt ansvar och barns och ungas rätt till delaktighet och inflytande.

Å andra sidan innebär den samtida politiska och samhällliga kontexten att det är extra angeläget att explicit adressera interkulturella frågor och att arbeta för att interkulturalitet genomsyrar utbildningar på en rad olika sätt. Samtiden rymmer motstridiga tendenser där olikhet inom vissa grupper och områden accepteras i högre grad än tidigare, men där andra tendenser tyder på exempelvis en ökad rasism och homofobi i många samhällen. Vi har exempelvis under senare år sett hur stora flyktingströmmar av människor har vägrats tillträde till flera länder i Europa och att främlingsfientliga, rasistiska och antidemokratiska partier vinner förtroende i flera europeiska länder. Mot bakgrund av denna utveckling är det viktigare än någonsin att stärka och lyfta fram betydelsen av interkulturalitet och interkulturell undervisning såväl som mänskliga rättigheter och rättvisa.

Syfte och innehåll

Föreliggande bok riktar sig till lärare, studenter, skoledare och alla andra som vill lära sig mer om hur interkulturalitet kan förstås, användas och utvecklas i undervisningen och i mötet med barn och unga. Förhoppningen är att den ska kunna tjäna som en introduktion för universitets- och högskolelärare som vill lära sig mer om interkulturalitet eller av lärare, förskollärare och andra som vill fördjupa sig inom de områden som texterna berör.

Bokens redaktörer har alla varit medlemmar i interkulturalitetsrådet vid lärarutbildningen, Södertörns högskola och boken är ett led i rådets arbete med att på olika sätt utveckla den interkulturella profilen på högskolans lärarutbildningar. Författarna är forskare och lärare på lärarutbildningen vid Södertörn högskola. Genom att samla texter från lärare och forskare aktiva vid lärarutbildningen och verksamma inom en rad olika discipliner på högskolan vill rådet uppmärksamma de pågående forsknings- och utvecklingsprojekt som bedrivs vid högskolan. Eftersom texterna tar avstamp i olika pågående forskningsprojekt och utvecklingsarbeten utmärks kapitlen av en både stil- och innehållsmässig pluralism, där exempelvis en artikel är skriven utifrån en reflektion kring en specifik erfarenhet i en undervisningssituation medan en annan är en del av ett större forskningsprojekt om begreppet interkulturalitets historiska rötter. Bokens innehåll är därmed mångvetenskapligt.

Boken berör endast en del av vad interkulturalitet kan vara och hur det kan förstås, men ger samtidigt prov på en rad olika teman och genrer. Författarna diskuterar och resonerar kring centrala och viktiga frågeställningar som berör pedagogisk verksamhet på lärarutbildningen och i förskola och skola. Den röda tråden i boken är att alla kapitel tar utgångspunkt i den diskussion kring interkulturalitet som har förts på lärarutbildningen vid Södertörns högskola under de senare åren, liksom att de vrider och vänder på begreppet interkulturalitet och diskuterar dess möjligheter och begränsningar för undervisning och för lärarprofessionen. Vår förhoppning med boken är att den ska ge nya insikter och kunskaper om interkulturalitet och att den ska vara ett smakprov på olika teman och perspektiv i relation till interkulturalitet. Förhoppningsvis ger boken lust till vidare läsning och inspiration till att lära sig mer om vad interkulturalitet och interkulturell undervisning kan eller skulle kunna vara.

Disposition

Boken består av fem kapitel. I det första kapitlet ”Läraryrkets interkulturella dimensioner – en pedagogisk reflektion” diskuterar Elisabet Langmann på vilket sätt interkulturalitet kan ses som en inneboende möjlighet i pedagogisk verksamhet. Utifrån en empiriskt grundad berättelse och med hjälp av filosofiska och teoretiska tänkare skiljer Langmann mellan olika sätt att mötas och interagera i undervisningen som var och en bär på olika möjligheter att lära *av* och inte bara om varandra inom och över kulturgränser. Hon jämför tre sätt att arbeta med interkulturalitet – *lära om*, *lära för* och *lära genom* interkulturalitet – samt reflekterar över hur arbetssätten skapar olika förutsättningar för att uppmärksamma tillfällen av ömsesidigt utbyte och transformativt lärande i undervisningen. Den pedagogiska utmaningen, menar Langmann, handlar inte bara om att som lärare tillägna sig de rätta interkulturella kunskaperna och kompetenserna, utan även om att utveckla en interkulturell lyhördhet och omdömesförmåga i den pedagogiska praktiken. En sådan lyhördhet kommer tydligast till uttryck i det hon kallar för de små och vardagliga gesternas interkulturella pedagogik.

De tre följande kapitlen behandlar interkulturalitet i relation till olika centrala områden i skolan. I kapitel två ”Majoritetskulturella föreställningar om religion – en interkulturell utmaning i ett mångreligiöst Sverige” behandlar Staffan Nilsson ett antal vanliga föreställningar, värderingar och tankefigurer om religion och religioner i den svenska skolan och den svenska majoritetskulturen. Med utgångspunkt i historisk och empirisk forskning, och med anknytning till olika typer av exempel, visar Nilsson på hur flera av de föreställningar, attityder och värderingar om religion, vilka ofta får företräde i den svenska skolan, inte är så neutrala och icke-konfessionella som de ofta framstår som för en svensk majoritetskultur. Att även belysa och diskutera denna typ av majoritetskulturella föreställningar om religion är något som behöver inrymmas i ett interkulturellt förhållningssätt till religion i den svenska skolan. Nilsson pekar avslutningsvis på olika möjligheter för hur detta kan bli möjligt.

I det tredje kapitlet ”Interkulturalitet och improvisation – att synliggöra och undersöka interkulturella spänningsfält genom dansimprovisation” behandlar Fia Fredricson Flodin hur undervisning i estetiska uttrycksformer på lärarutbildningen kan utformas i relation till interkulturell undervisning. Genom att ta utgångspunkt i de olika spänningsfält som uppstår i undervisningssituationen samt i relationen mellan att lära *om* och lära *genom* diskuterar Fredricson Flodin hur seminariernas innehåll rör sig mellan

olika områden i studenternas möte med dansimprovisation. Improvisation och reflektion ses som återkommande didaktiska verktyg för lärarprofessionen. Fredricson Flodin diskuterar hur lärarstudenterna får pröva och öva dessa verktyg i seminariernas innehåll och upplägg och i förhållande till den estetiska uttrycksformen dans. I improvisationen måste lärarstudenterna förhålla sig till varandra både praktiskt, intuitivt och spontant och i reflektionen synliggörs skillnader, likheter och förståelsen av det nyss upplevda. Något som Fredricson Flodin menar kan kopplas till praktisk övning *för* och *genom* interkulturalitet.

I kapitel fyra ”Sverige, skolan och de fem nationella minoriteterna – från monokulturalitet och enspråkighet till interkulturell pedagogik och social rättvisa” diskuterar och analyserar Christina Rodell Olgaç Sveriges fem nationella minoriteters historia och hur den svenska minoritets- och skolpolitiken påverkat minoriteternas skolsituation under 1900-talet fram till idag. Till detta knyts några pedagogiska tankegångar beträffande synen på undervisning, lärande och mångfald med särskilt fokus på de nationella minoriteterna, och specifikt romernas situation. Trots de förändringar som skett sedan erkännandet av minoriteterna år 2000 och de rättigheter som de numera formellt har, bland annat i skolan, visar artikeln att dessa rättigheter fortfarande inte genomförs i praktiken och att okunskapen om minoriteterna fortfarande är stor. Avslutningsvis ges exempel på hur skolan och högskolan genom medveten interkulturell pedagogik kan utmana de ofta cementerade diskurserna om minoriteterna som lever kvar.

Det sista av bokens kapitel ”Exemplet *intercultural education* i USA 1925–41: Kan skolan odla kulturell demokrati?” är en första rapport från ett pågående större forskningsprojekt och är därför bokens längsta kapitel. I kapitlet diskuterar David Östlund begreppet interkulturalitet och termen ”interculturals” tidiga historia, som i motsats till tidigare antaganden har en lång historia och bakgrund i sammanhanget skola/pedagogik. Termen myntades just i detta sammanhang och spreds först senare till andra användningsområden. Samtida förståelser av interkulturalitet sätts i ett historiskt perspektiv genom en diskussion av de pedagogiska initiativ för att utveckla *intercultural education* som gjordes i USA i mitten av 1930-talet. Kapitlet tar utgångspunkt i läraren/forskaren och aktivisten Rachel Davis Du Bois och hennes program för hur *intercultural education* skulle bedrivas i skolans praktik och kan ses som ett historiskt exempel som kan utgöra underlag för reflexion kring dagens svenska skola och vår tids svenska ambitioner att utveckla interkulturell pedagogik och ge lärarutbildningar en interkulturell profil. Östlund visar att Du Bois program för *intercultural education*

rymmer en vilja att lyfta fram olika minoritetsgrupper och skapa jämlikhet mellan olika grupper i USA men innehållet är även motstridigt och komplext. Just såsom interkulturalitet i dagens samhälle också ofta uppfattas.

Referenser

- Ahmed, S. (2012). *On being included. Racism and diversity in institutional life*. Durham N. C.: Duke University Press.
- Aman, R. (2017). Colonial Differences in Intercultural Education: On Interculturality in the Andes and the Decolonization of Intercultural Dialogue. *Comparative Education Review* 61 (1), s. 103–120.
- Aman, R. (2014). *Impossible Interculturality? Education and the Colonial Difference in a Multicultural World*. Diss. Linköping University. Linköping.
- Andersson, B. (1993). *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- de los Reyes, P. & Martinsson, L. (2005). *Olikhetens paradigm. intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*. Lund: Studentlitteratur.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Ekdal, M. (2003). *Interkulturellt lärande Intentioner och realiteter i svensk grundskola sedan 1960-talets början*. Diss. Luleå tekniska universitet: Institutionen för Lärarutbildning Avdelningen för Forskarutbildning.
- Eriksson, C. Eriksson Baaz M. Thörn H. (1999). (red.) *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Eriksen, T. H. (1993). *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Goldstein-Kyaga, K. Borgström, M. (2016). Inledning. I: Goldstein-Kyaga, K., Borgström, M. & Hubinette, T. (red.) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörn studies in Education 2.
- Gundara, J., S. & Portera, A. (2008). Theoretical reflections on intercultural education. *Intercultural Education*, 19(6), s. 463–468.
- Jahanmahan, F. (2016). Interkulturell pedagogik, inkluderande pedagogik – Forum för motstånd? I: Goldstein-Kyaga, K., Borgström, M. & Hubinette, T. (red.) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörn studies in Education 2.
- Lentin, A. (2005). Replacing 'race', historicizing 'culture' in multiculturalism. *Patterns of Prejudice*, 39(4), s. 379–396.
- Lorentz, H. (2013). *Interkulturell pedagogisk kompetens. Integration i dagens skola*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1983:57. *Olika ursprung – gemenskap i Sverige. Utbildning för språklig och kulturell mångfald*. Stockholm: Liber Förlag.
- Södertörns högskola (2017). *Lärarutbildningens interkulturella profil*. Tillgänglig: <https://www.sh.se/download/18.166aa05167c62dff5d86277/1550498608936/L%C3%A4rarutbildningens%20interkulturella%20profil%202018-04-09.pdf> [2019-09-10]
- Unesco (2006). *Guidelines on Intercultural Education*. Paris: Education Center, Unesco.